

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Кафедра філософії
Інститут вищої освіти НАПН України
Польське Товариство філософської педагогіки
імені Броніслава Ф. Трентовського (TRF)

*Під знаком Григорія Сковороди:
зоряний час української культури*

МАТЕРІАЛИ
V Міжнародної науково-практичної конференції
«ПОЛІЛОГ КУЛЬТУР:
СКОВОРОДА, ГОГОЛЬ, ГЕТЕ»

6–7 грудня 2019 року

Харків
ХНПУ – 2020

Редакційна колегія:

М.Д. Култаєва – д-р філософ. наук, проф., зав. каф. філософії, головний редактор, Україна;

Н.В. Радіонова – д-р філософ. наук, проф. заступник головного редактора, Україна;

С.В.Бережна – д-р філос. наук, проф., Україна;

Бертелсен Дейл – д-р філософії, професор Блумбергського університету, США;

Гулда Мечислав – д-р соціологічних наук, професор Гданського університету, Польща;

І.Д. Денисенко – д-р філософ. наук, проф., Україна;

О.О.Дольська – д-р філософ. наук, проф., Україна;

І.О. Радіонова – д-р філософ. наук, проф., Україна;

О.В. Садох – д-р філософ. наук, проф., Україна;

М.В.Триняк – д-р філос.наук, проф., Україна;

О.М. Роговський – д-р філос., наук, проф., Україна;

К. Штадлер – д-р філос. наук, професор Віденського Інституту права, Австрія.

Затверджено Вченою радою

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Протокол №9 від 24 лютого 2020 року

«ПОЛІЛОГ КУЛЬТУР: СКОВОРОДА, ГОГОЛЬ, ГЕТЕ»: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (6–7 грудня 2019 року.) /Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2020. – 92 с.

Збірник містить матеріали доповідей з питань філософії, світоглядної культури, життєтворчості та актуальних проблем освіти і виховання у сучасних соціокультурних контекстах.

Збірник розраховано на наукових та практичних працівників у галузі освіти, викладачів вищої та середньої школи, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів вищих навчальних закладів.

стилізація, технологізація та ритуалізація споживання; досягнення споживацької ідентичності; інтеріоризація культури споживання. Таким чином, економічні знання, сприяють формуванню споживацької свідомості, одним з джерел якої є споживацька соціалізація.

Література

1. Гоголь М.
2. Atherton M. Consumer Education: Learning for Life / M. Atherton, J. Wells // Consumer Policy Review. – 1998. – Vol. 8 (4). – P. 127 – 131. Ausländer Michael Stephan. Wirtschaft. Grundthemen Philosophie. – Berlin: Verlag de Gruyten, 2013. – 224 S.
3. Wiswede, G. Konsumsoziologie – eine vergessene Disziplin / G. Wiswede // Rosenkranz, D. Konsum. Soziologische, ökonomische und psychologische Perspektiven. Opladen : Leske : Budrich, 2000. S. 23–72.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

С.Г. Пилипенко, м. Харків

Криза освіти постає тією проблемою, що змушує об'єднатися філософів, педагогів, публіцистів, громадських діячів, представників наукової еліти й закликає до компетентного дискурсу в сучасних реаліях. Дослідники наголошують, ця криза – глобальне явище у світі, що набуває нової конфігурації під впливом новітніх технологій. Так, на думку В. Шамрай, «на наших очах виникає, народжується світ», де «вічному покликанню просто не залишається місця» [6, с. 90].

Із часів маєвтики взаємозв'язок освіти і суспільства є амбівалентним: освіта намагається відповідати на запити суспільства для збереження його

життєздатності, водночас освіта й формує ці запити. Сьогодні ідеться про формування моделей у контексті нових освітніх парадигм, де освіта постає не лише процесом оволодіння новими знаннями, але й процесом становлення творчої молоді, без котрої неможливий подальший розвиток суспільства. Однією з таких моделей, як вважають дослідники, є модель освіченої людини. Освічена людина, по-перше, не стільки людина «знаюча» навіть зі сформованим світоглядом, скільки підготовлена до життя, котра орієнтується в складних проблемах сучасності, здатна осмислити своє місце у світі. У цьому контексті особливої актуальності набуває звернення до філософського архіву Г.С. Сковороди, до його філософської спадщини, де проблема виховання й освіти на принципах взаємоповаги та діалогу займає чільне місце.

У пошуках відповідей на виклики сьогодення ми не випадково звертаємося до настанов Григорія Сковороди, адже його філософські константи, артикульовані ще в XVIII століття, зберігають свої ціннісно-сміслові настанови й для людини XXI століття. Ці константи поліфонічні та множинні, пов'язані з різноманітними сферами життя/буття. Як зазначають дослідники творчості Українського Сократа, ці константи були взірцем не лише для свого часу, вони зберігають своє значення і для сучасної освіченої людини.

Презентація творчості Сковороди почалася на Слобожанщині, у Харкові на сторінках журналів, що видавалися під егідою Харківського університету, де уперше відбулася дискусія щодо постаті філософа, його життєтворчості. Так, український дослідник В.Ф. Жмир наводить слова засновника Харківського університету В. Каразіна у журналі «Молодик» за 1843 рік: «Ми під чубом і в українській свитці мали свого Піфагора, Орігена, Лейбніца» [1, с. 66]. Таким баченням образу Г. Сковороди український учений підкреслив європейський рівень знань філософа. В.Г. Маслович – український письменник, журналіст, засновник часопису «Харківський Демокрит» писав: «Сковорода, стоїк-філософ або Харківський Діоген, ні в одному журналі не прославлений, але завжди буде шанований тими, яким доброчесне і тверезе життя людей люб'язне» [4]. Продовжуючи цю думку зазначимо, що і сьогодні

Григорій Сковорода постає у різних постатях, як-от стоїк, Діоген, старець, Український Сократ, поет, байкар, богослов... Цю лінію визначень неможливо завершити, бо неможливо завершити вивчення творчої спадщини філософа.

Г. Сковороду завжди турбувало питання: що є філософія? Та чи була його відповідь однозначною? Філософія для нього – діатріба його життя, життя як дія, життя у світі; філософія є творінням духу-розуму; філософія виступає любомудрієм. Сьогодні, коли маємо ситуацію кризи гуманітарних наук, доречним є звернення до філософських констант мислителя, що розширюють горизонти становлення/виховання/освіти особистості, виступають містками між минулим і майбутнім.

Які філософські константи українського мислителя постають для нас, людей ХХІ століття, найважливішими?

Безперечно, ідеться про діалектику двох натур: зовнішньої і внутрішньої. Надаючи перевагу другій натурі, Сковорода «розгортає» простір її буття як піклування людини про саму себе, як постійне творіння людиною себе. Продовжуючи традиції великих греків у «розмовах» філософ зазначає, що ми народилися «для справжнього щастя й мандруємо до нього». А «життя наше – це дорога, що тече, як ріка!». Так, «зростання» другої натури Сковорода подає у творі «Нарцис. Слово про те: пізнай себе» (перша–шоста розмови про «Знай себе»), тема людини є наріжним каменем і в творі «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті (Дружня бесіда про душевний спокій)».

Драматизм співвідношення тілесного та духовного окреслює ризики й сучасної людини. Пріоритет тілесного як першої натури, на думку М. Мамардашвілі, стає підґрунтям антропологічної катастрофи, яка може призвести до «чорної діри», тобто до «розлюднення». Однак творчість Григорія Сковороди, ніби «зазирає» у майбутнє, намагаючись попередити про цю небезпеку. Так, у контексті «Розмов про себе» Г. С. Сковорода зазначає: по-перше, не розуміти себе самого – це значить «загубити єства свого суть». По-друге, «думка є головна й середня наша *точка*. Звідси вона часто серцем зветься». По-третє, «не зовнішня наша *плоть*, а наша *думка* – то наша головна

людина. У ній ми й перебуваємо. А вона є нами» [3, с. 36–37]. По-четверте, «істиною людиною є серце людини» [3, с. 54].

Уся філософія Г. Сковороди – це антропологічна філософія, філософія серця. Як зазначається у передмові видання «Сковорода. Найкраще», «у всій творчості Григорія Савича налічено аж 1146 вживань слово «серце» у різних формах!» [3, с. 5]. Для Г. Сковороди «пізнати себе – це пізнати своє серце; пізнати серце – то пізнати, яку сродність засіяно в нім; пізнати сродність – то здобути можливість жити за сродністю, а отже, стати щасливим» [3, с. 7]. Осягнути «істинне щастя в житті» – головна мета філософії Сковороди. І в такому сенсі стає зрозумілим звернення до константи сродної праці в житті людини.

Сродна праця – це творча праця, праця як воління поклику душі, що має різноманітні прояви; це шлях пізнання людиною себе. Саме це Сковорода доводить у творі «Розмова, що називається Алфавіт або Буквар миру». Про це свідчать підрозділи: «Прикмети деяких сродностей», «Сродність до хліборобства», «Сродність до воїнства», «Сродність до богослов'я». Наведемо декілька констант: «Ранг кожен може носити, а справжнє діло робить той, хто природжений» [3, с. 178]; «Правда, що наука вдосконалює сродність. Та коли сродність не дана, то що може зробити наука? Наука є практика й навички, і є дочкою природи» [3, с. 179]; «У неспоріднену собі справу не варто втручатися» [с. 186]; «Чи ти народжений студентом? Дивись, чи так воно? Ти, може, трапитись, личинка, та підкинута. Із цих народжуються трутні» [3, с. 181]. Ці константи можна продовжувати. Але головною, на нашу думку, є наступна: «Щодо мене, то яка мила мені кожна людина у своїй сродності! Не можу достатньо намілюватись видовищем, коли вона діє...» [3, с. 178]. У цьому контексті ми вбачаємо взаємозв'язок між хліборобською працею і обов'язком людини перед собою і Батьківщиною: «Сам у твоїй праці труд буде для тебе солодший... Цього очікує від тебе твоя батьківщина. Коли ж ти не підкоришся Господу, то знай, що печаль загризе твою душу серед золочених палат і заплачеш, згадавши зелені поля» [3, с. 177].

Означенні положення є актуальними й для сьогодення, адже пізнання людиною самої себе має безпосереднє відношення до парадигми сучасної освіти й виховання, у такому контексті вони виступають своєрідними антропотехніками.

У цій площині варто звернутися до проблеми родинного виховання у творчості філософа. Так, родинне виховання, на думку Григорія Савича, подібне до яблуні: «Як від яблуні соки до гілок її тиснуть, так і батьківський дух і норов переходить до дітей, але поки ті не відійдуть і самі не вкоріняться» [3, с. 221]. І сьогодні актуальними є настанови філософа: «Нема нічого кращого від благого виховання: ані чин, ані багатство, ані родина, ані милість вельможа, хіба тільки благе народження. Воно єдине, краще за все, бо є насінням щастя і зерно виховання» [3, с. 219]. У притчі «Благородній Єродін» він формулює кредо родинного виховання: «Є два головних батьківських обов'язки: *«Благо родити і благо навчити»*. Коли жодного з цих заповідей не дотримав, ані *благо* родив, ані *благо* навчив, сей не батько дитині, а винуватець вічної погибелі» [3, с. 218]. Вище означене – це ті настанови, застосування яких в ситуації сучасних викликів здатне подолати кризу освіти та гуманітарних наук, що є найбільш актуальними темами сьогодення.

Підкреслимо, головною особливістю філософського архіву Сковороди є те, що він «розкривається» як взаємодоповнення, як перетин, як своєрідна мережа, що не викликає розгубленості у дослідника/читача; як перехрестя священного, Божого і природного. Існуюча різноманітність і багатство інтерпретацій творчості Григорія Сковороди, дослідження значення і місця філософії мислителя в українській і світовій культурах «запалили» «Сковородіану», присвячену втіленню думок національного генія. Нагадаємо, перший крок у Харківській та Українській «Сковородіані» зробив В. Маслович. Д. Чижевський писав: «Разом з другими учнями І.Є. Шада – Васильом Масловичем, Густавом Гессе-де-Кальве, Євграф Філомафітський та Розумник Гонорський ініціюють Харківську й Українську “Сковородіану”» [4, с. 154–159].

У наш час «Сковородіана» набула міжнародного та міжкультурного значення, вона не лише поширюється, долаючи кордони, але й набуває нових форм. Однією з інновацій «Сковородіани» у 2017 році стала Піша хода «Земним

шляхом – до духовного» у рамках великого проекту «Сковорода – 300», ініційована Національним літературно-меморіальним музеєм Г.С. Сковороди. Піша хода відбулася по місцям Полтавської, Сумської і Харківської областей, де прибував великий український філософ. Зазначимо, піша хода надала ще один взірєць шанобливого ставлення до пам'яті українського генія, що означено її учасниками: «Ми, сучасні українці, живемо жваво, іноді нехтуючи власною історією, здобутими колись знаннями, перемогами. Ми намагаємося щодня ганятися за журавлем-веселиком, розштовхуючи при цьому малопомітних синиць. Можливо, Г. Сковорода, якого не змогли зловити ні народ, ні вселенська структура, ще й досі літає-кружляє над нами. Нам просто слід підняти вище наші голови. Тоді, можливо, стануть світлішими думки і слова, і згодом – дії наші...» [2, с. 275]. Продовжуючи цю думку зазначимо, що філософська спадщина Григорія Сковороди постає тим діалогом, тим «метазнаряддям розуму» (Анджей Гжегорчик), завдяки чому вже сучасна філософія набуває нового звучання у царині освіти і виховання молоді ХХІ століття.

Література

1. Жмир В.Ф. Вибране / Упоряд. О.В. Кунцевська; Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. – К.: Фенікс, 2012. – 512 с.
2. Маляренко О. «Земним шляхом – до духовного» / О. Маляренко, В. Давидов, А. Дудник // Філософія спілкування: Філософія. Психологія. Соціальна комунікація. – 2017. – № 10. – С. – 260–275.
3. Сковорода. Найкраще / Григорій Сковорода; пер. Марії Кашуби, Галини Сварник, Назара Федорака; передм. Ростислава Чопика, Андрія Любки; іл. Данила Мовчана. – Львів: Видавництво Terra Incognita, 2018. – 312 с.
4. Украинский вестник на 1816 год. Часть вторая. Месяц апрель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10714>
5. Чижевский Д.І. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – К., 1992 р. – 230 с.
6. Шамрай В. Інституційна криза освіти: соціокультурні виклики / В. Шамрай // Філософія освіти. – 2015. – № 1 (16). – С. 89–104.